

نسخه کامپیوتری فرهنگ جامع انگلیسی آکسفورد^۱

بُعدی جدید در لغت‌شناسی و فرهنگ‌نویسی

در ماه مه ۱۹۹۲ نسخه جدید فرهنگ جامع انگلیسی آکسفورد (OED2) روی دیسک (CD-ROM) به بازار آمد. این واقعه که در تاریخ ۱۳۰ ساله فرهنگ انگلیسی آکسفورد واقعه‌ای بزرگ به شمار می‌آید، دریچه‌ای نو بر تحقیقات لغت‌شناختی باز کرده است. در این مقاله برخی از زمینه‌های بالقوه تحقیق به کمک این نسخه از فرهنگ در سه جنبه ریشه‌شناسی، واژه‌سازی و حوزه‌های معنایی به اختصار بررسی می‌شود.

۱- مقدمه: یکی از بزرگترین پیشرفتها در هنر تألیف فرهنگ بی‌تردید فرهنگ انگلیسی آکسفورد (Oxford English Dictionary) به اختصار OED است. این فرهنگ به تعبیر آلجیو (۱۹۹۰:۱۳۱) «نشانه سرگ‌ترین تلاش برای ضبط زبان انگلیسی و یا هر زبان دیگر دنیاست. این فرهنگ بی‌مانند برآستی اوج هنر فرهنگ‌نویسی است.»

کار تألیف OED در سال ۱۸۵۸ به همت انجمن فقه‌اللغه آغاز شد. این فرهنگ نخست در سال ۱۹۲۸ در ۱۰ جلد منتشر شد و پنج سال بعد در ۱۲ جلد تجدید چاپ شد. در ۱۹۳۳ و نیز در سالهای ۱۹۷۲ و ۱۹۸۶ ضمایمی به فرهنگ افزوده شد که در آنها یا لغات جدید ضبط شده بود یا معنی جدید لغات قدیمی توضیح داده شده بود. در ۱۹۸۹ نسخه دوم فرهنگ منتشر شد. در این نسخه، اصل فرهنگ و چهار جلد ضمیمه در هم ادغام شده و در ۲۰ جلد با اندازه‌های مساوی تقسیم شده است. در این نسخه بیش از ۶۰۰۰۰۰ مدخل ضبط شده است.

فرق عمده نسخه اول و نسخه دوم در این است که نسخه دوم به صورت کامپیوتری انتشار یافته است. نسخه کامپیوتری (OED2) چندین امتیاز دارد. اولاً تغییرات را بسادگی می‌توان در فرهنگ وارد کرد. ثانیاً این نسخه کامپیوتری را می‌توان نسخه مادر گرفت و از آن فرهنگهای تخصصی یا کوچکتر تهیه کرد. اما مهمترین امتیاز نسخه کامپیوتری که به استفاده‌کننده مربوط می‌شود این است که این نسخه روی دیسک (CD-ROM) منتشر شده و با فرامین سیستمهای عامل داس و مکینتاش قابل استفاده است.

در نسخه‌های کتابی فقط به مدخلها می‌توان دسترسی مستقیم پیدا کرد، آن هم به طریق الفبایی. در نسخه کامپیوتری استفاده‌کننده به طرق مختلف می‌تواند به اطلاعات موجود در فرهنگ دسترسی پیدا کند. برای مثال در نسخه کامپیوتری می‌توان به کلیه کلماتی که در یک سال بخصوص یا از یک زبان بخصوص در فرهنگ وارد شده دسترسی پیدا کرد. اگر محققى بخواهد بداند در قرن‌ی خاص چه تعداد کلمه از زبان ایتالیایی وارد انگلیسی شده مجبور است مدخلها را تک تک بررسی کند. بیش از بیست سال قبل، فیکنستادت، لیسى و وولف «فرهنگ زمانی انگلیسی» (CED) را منتشر کردند. در این فرهنگ کلیه کلمات موجود در فرهنگ

۱- مشخصات این مقاله به قرار زیر است:

Jucker, Andreas H., 1994, "New dimensions in vocabulary studies: Review article of the Oxford English Dictionary" (2nd edition) on CD-ROM in *Literary and Linguistic Computing*, Vol. 9. No. 2. 1994. pp. 149-154

مختصر آکسفورد (۲ جلد) به ترتیب زمانی که وارد زبان انگلیسی شده‌اند ضبط شده است. در مدخلها نیز با کد مشخص شده که هر کلمه از چه زبانی به انگلیسی وارد شده است. تا مدتها جستجو در مورد کلماتی که در یک دوره زمانی خاص وارد انگلیسی شده است با کمک این فرهنگ صورت می‌گرفت. اما با انتشار OED2 فرهنگ زمانی انگلیسی بکلی منسوخ شد. به کمک فرهنگ جدید می‌توان به کلیه اطلاعات موجود در نسخه کامل OE2 هم از طریق الفبایی و هم از طریق زمانی دست یافت. برخی از سؤالات که جستجو برای یافتن پاسخ آنها به کمک فرهنگ کامپیوتری آکسفورد با سرعت و سهولت ممکن می‌شود عبارت است از: یافتن املاهای مختلف مدخلها، یافتن کلیه کلماتی که به پسوندی خاص ختم می‌شوند، یافتن کلماتی که تلفظ یکسان دارند، یافتن کلماتی که ریشه واحدی دارند.

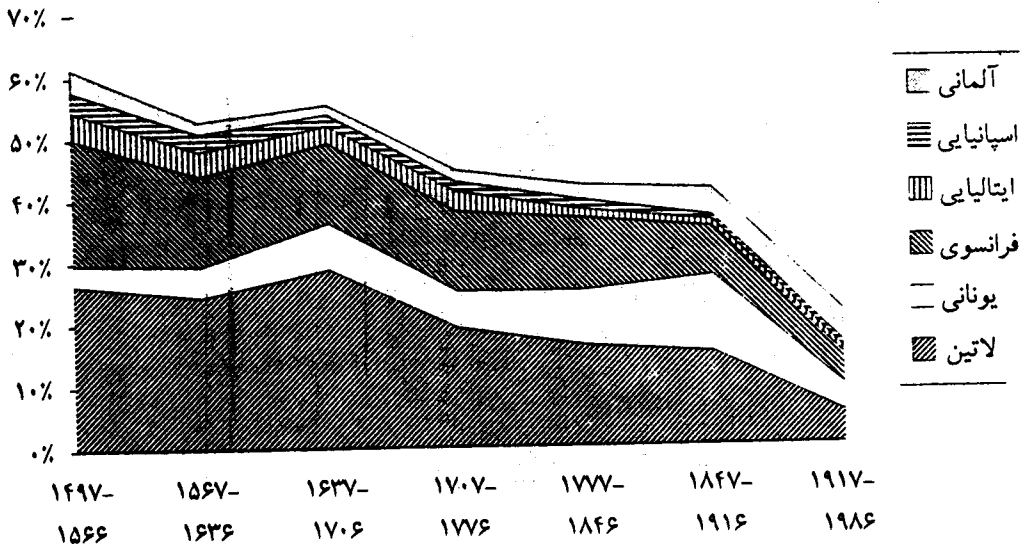
در این مقاله هدف من این است که برخی از فواید بالقوه OED2 را نشان بدهم. به نظر من این فرهنگ نه تنها به عنوان وسیله تحقیقی جدید کار زبان‌شناس را ساده می‌کند، بلکه قلمروهای جدیدی نیز برای تحقیق می‌گشاید. به کمک این فرهنگ می‌توان برای سؤالاتی که یافتن پاسخ آنها در گذشته غیر ممکن یا دشوار بود پاسخ یافت. در این مقاله همچنین به برخی از مشکلاتی که این فرهنگ ممکن است برای محقق به وجود بیاورد. اشاره خواهم کرد. در اینجا بحث خود را به سه بخش محدود می‌کنم و توضیح می‌دهم که در هر بخش OED2 چگونه می‌تواند به محقق کمک کند. در هر سه مورد کامپیوتر اطلاعات را به صورت مواد خام یا اختیار لغت‌شناس می‌گذارد و لغت‌شناس آنها را تحلیل و تفسیر می‌کند.

۲- ریشه‌شناسی: در بخش ریشه‌شناسی، ریشه و تاریخچه هر مدخل ذکر شده است. از جمله اطلاعاتی که درباره هر مدخل داده شده، اطلاعات درباره منشأ آن مدخل و بویژه منشأ مدخلهای قرصی است. در بخش معنایی هر مدخل، تعاریف مختلف کلمه با جملاتی که بیانگر کاربرد آن کلمه در قرون مختلف است همراه شده است. نخستین جمله مثال، عمر تقریبی کلمه را نشان می‌دهد.

با استفاده از دو ویژگی فوق، یعنی معنای کلمه و زمان کاربرد معنای مختلف آن، در پی آن برآمدن تا میزان تأثیر زبانهای عمده بر واژگان زبان انگلیسی را به دست آورم. به طور تصادفی محدوده زمانی ۱۴۹۷ تا ۱۹۸۹ را برگزیدم و آن را به ۷ دوره هفتاد ساله تقسیم کردم. این بررسی را به ۶ زبان عمده: لاتین، یونانی، فرانسوی، ایتالیایی، اسپانیایی و آلمانی محدود کردم. در این بررسی در پی مدخلهایی بودم که از یکی از این ۶ زبان و در فاصله ۱۴۹۷ تا ۱۹۸۹ وارد زبان انگلیسی شده باشد. جدول و نمودار شماره ۱ خلاصه یافته‌های این بررسی می‌باشند. جدول ۱ تعداد واژه‌های جدید را نشان می‌دهد که در هر فاصله زمانی ۷۰ ساله از یکی از شش زبان وارد انگلیسی شده‌اند. این ارقام در نمودار ۱ به صورت درصدی نشان داده شده‌اند.

جمع کل	لاتین	یونانی	فرانسوی	ایتالیایی	اسپانیایی	آلمانی	
۱۷۸۷۳	۴۷۱۳	۶۱۲	۳۶۳۵	۸۰۰	۵۸۲	۶۳۶	۱۴۹۷-۱۵۶۶
۳۹۴۳۹	۹۶۲۴	۱۹۳۶	۵۷۳۹	۱۵۹۹	۱۰۸۷	۷۷۰	۱۵۶۷-۱۶۳۶
۲۷۳۹۷	۷۸۴۷	۲۰۴۷	۳۵۱۴	۷۵۶	۴۹۴	۴۴۸	۱۶۳۷-۱۷۰۶
۱۳۸۸۴	۲۶۴۹	۸۱۰	۱۷۸۸	۴۳۸	۲۱۷	۲۶۲	۱۷۰۷-۱۷۷۶
۳۰۲۸۱	۴۸۵۵	۲۶۸۲	۳۵۰۰	۴۲۰	۴۳۹	۷۶۶	۱۷۷۷-۱۸۴۶
۴۲۱۰۰	۶۲۳۲	۵۱۹۰	۳۲۵۵	۴۳۹	۳۰۱	۱۸۹۲	۱۸۴۷-۱۹۱۶
۱۴۵۵۶	۷۴۱	۶۳۲	۶۸۸	۱۵۲	۱۳۸	۷۵۸	۱۹۱۷-۱۹۸۶
۱۸۵۵۳۰	۳۶۶۶۱	۱۳۹۰۹	۲۲۱۱۹	۴۶۰۴	۳۲۵۸	۵۵۳۲	جمع

جدول ۱- تعداد کلماتی که در زمانهای مختلف از شش زبان مختلف وارد زبان انگلیسی شده‌اند.

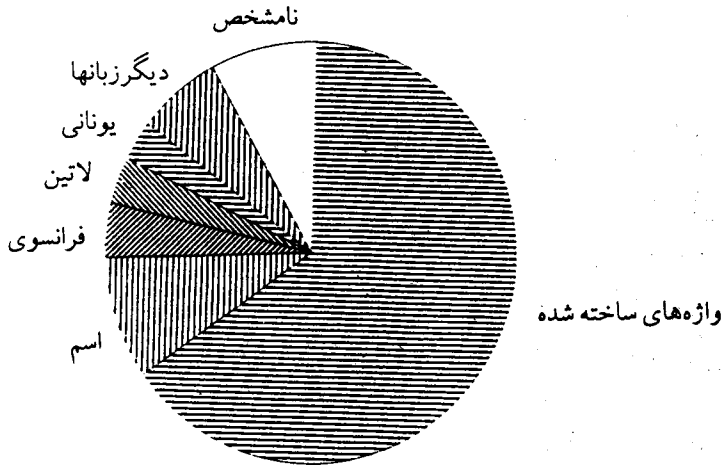
شکل ۱. نمودار زبانهایی که بدنه اصلی زبان انگلیسی را ساخته‌اند.

نمودار ۱ نشان می‌دهد که بیشترین واژه‌های جدید به ترتیب از زبان لاتین و فرانسوی وارد انگلیسی شده‌اند. تأثیر هر دو زبان در طی قرون به تدریج کاهش یافته است. ولی تأثیر زبان آلمانی روند ثابتی دارد. دستیابی به این گونه نتایج آماری از نسخه غیر کامپیوتری OED مستلزم سالها کار طاقت‌فرسا است، در حالی که این کار با استفاده از OED2 طی یک یا دو ساعت انجام می‌شود. با وجود این، نتایج به دست آمده هر چند به برخی سؤالات پاسخ می‌دهد اما سؤالات بیشتری برمی‌انگیزد.

سؤال دیگری که در این زمینه می‌توان مطرح کرد این است که واژه‌های روزافزونی که ریشه در هیچ کدام از شش زبان عمده ندارند از کجا وارد انگلیسی می‌شوند. برای دستیابی به پاسخ این سؤال، سال ۱۹۵۱ را برگزیدیم. ریشه تمام واژه‌های جدیدی را که در این سال وارد انگلیسی شده‌اند بررسی کردم. برای این کار، تمام مدخلهای عمده‌ای را که سال ورود آنها در فرهنگ ۱۹۵۱ ضبط شده بررسی کردم. تعداد ۲۲۲ واژه در این سال وارد زبان انگلیسی شده‌اند. تقریباً ۷۵ درصد آنها یا از طریق فرآیند واژه‌سازی (word-formation) به وجود آمده‌اند و یا اسم خاص هستند.

۱۴۴	واژه‌های ساخته شده
۲۱	اسم
۹	فرانسوی
۸۰	لاتین
۷	یونانی
۱۵	دیگر زبانها
۱۸	نامشخص
۲۲۲	جمع کل

جدول ۲: منشأ لغات جدیدی که در سال ۱۹۵۱ وارد زبان انگلیسی شدند.

شکل ۲: نمودار لغات جدیدی که در سال ۱۹۵۱ وارد زبان انگلیسی شدند.

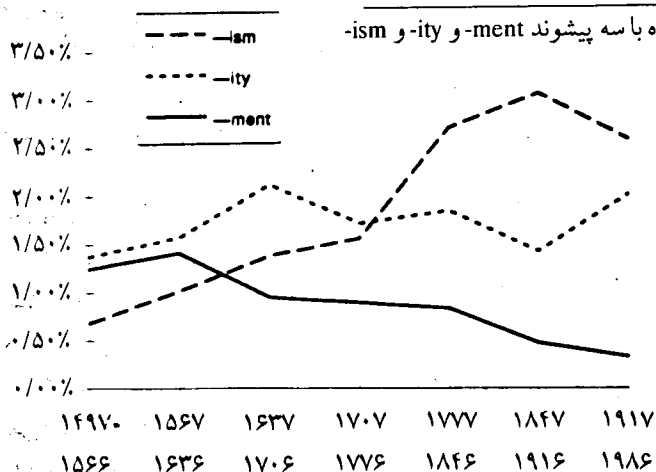
برای مثال واژه‌های stagnationist, conflictless, retreatism نمونه فرایند واژه‌سازی و حاصل ترکیب یک پسوند و یک واژه می‌باشند. نمونه‌های دیگر واژه‌های ساخته شده واژه‌هایی هستند که از ترکیب پیشوند و یک واژه به وجود آمده‌اند مانند destructure, demythicize یا co-occur. از همین قبیل است ترکیب دو واژه food و fast در کلمه fast food. این ترکیب در ۱۹۵۱ وارد انگلیسی شده است. ردیابی زمانی ترکیبات بسادگی ردیابی کلمات نیست زیرا ترکیبات لزوماً زیر عنوان اولین کلمه ضبط نشده‌اند. برای مثال، واژه مرکب space shuttle اولین بار در ۱۹۶۹ به کار رفت. اما وقتی می‌خواهیم ببینیم چه واژه‌هایی برای نخستین بار در ۱۹۶۹ ساخته شده‌اند، این واژه در میان آنها به چشم نمی‌خورد زیرا این واژه مرکب زیر مدخل shuttle آمده است. به نظر می‌رسد که در مورد مشتقات (derivates)، واژه‌های مرکب (compounds) و هم‌آیندها (collocations) که به عنوان یک مدخل مستقل در این فرهنگ ضبط نشده‌اند نمی‌توان ردیابی تاریخی دقیقی انجام داد.

۳- واژه‌سازی: با استفاده از OED می‌توان به کم و کیف فرایند واژه‌سازی در زبان انگلیسی پی برد. بوئر معتقد است که پسوند -ment در انگلیسی دیگر پسوندی زایا و پرکاربرد نیست، در حالی که وجود صدها واژه با این پسوند نشان می‌دهد که در یک مقطع از تاریخ زبان انگلیسی این پسوند کاربرد بسیار داشته است. اثبات این ادعا بدون استفاده از OED کاری بسیار دشوار است. با نرم افزار OED2 می‌توان به سادگی به دنبال کلماتی گشت که به پسوند -ment یا هر پسوند دیگری ختم می‌شوند.

بررسی کاربرد پسوند رانیز در فواصل تاریخی فوق انجام دادم. ارقام واقعی کاربرد سه پسوند در جدول ۳ و درصد استفاده از آنها در نمودار ۳ دیده می‌شود. این نمودار تا حدی ادعای بوئر را تایید می‌کند: پسوند -ment امروزه دیگر مانند سابق در واژه‌سازی زبان انگلیسی کاربرد زیاد ندارد. کاربرد این پسوند در طول زمان به طور یکنواخت کاهش یافته است.

جمع کل	-ment	-ity	-ism	
۱۷۸۷۳	۲۲۳	۲۴۶	۱۲۲	۱۴۹۷-۱۵۵۶
۳۹۴۳۹	۵۵۷	۶۲۰	۴۰۱	۱۵۶۷-۱۶۳۶
۲۷۳۹۷	۲۶۰	۵۸۱	۳۸۰	۱۶۴۷-۱۷۰۶
۱۳۸۸۴	۱۲۴	۲۳۹	۲۱۷	۱۷۰۷-۱۷۷۶
۳۰۲۸۱	۲۵۳	۵۶۲	۸۲۳	۱۷۷۷-۱۸۴۶
۴۲۱۰۰	۱۹۹	۶۰۳	۱۲۹۷	۱۸۴۷-۱۹۱۶
۱۴۵۵۶	۴۸	۲۹۵	۳۶۹	۱۹۱۷-۱۹۸۶
۱۸۵۵۳۰	۱۶۶۴	۳۱۴۶	۳۶۱۹	جمع

جدول ۳: تعداد کلمات ساخته شده با سه پیشوند -ment و -ity و -ism

شکل ۳. نمودار کلمات ساخته شده با سه پیشوند -ism، -ity و -ment

در جدول ۳ آمار کاربرد دو پسوند دیگر را نیز ذکر کرده‌ام. در دو بیست ساله اخیر استفاده از پسوند -ism بسیار افزایش یافته است، در حالی که در طی همین زمان میزان استفاده از پسوند -ity تغییر چندانی نکرده است.

۴- حوزه‌های معنایی: واژگان هر زبان به حوزه‌های معنایی مرتبط تقسیم می‌شود که یکدیگر را به گونه‌های مختلف تبیین می‌کنند. فرهنگنامه موضوعی (thesaurus) بر اساس این گونه حوزه‌های معنایی تقسیم‌بندی می‌شود. برای مثال، زیر مدخل throw، مجموعه‌ای از واژه‌های مرتبط و هم معنا (دارای قرابت معنایی) با آن ذکر می‌شود، مانند cast، chuck، heave، hurl، pitch، propel، toss و غیره. اینها همگی واژه‌های هم‌نوع (hyponyms) فعل throw هستند، چون هر یک به نحوه خاصی از پرتاب کردن اشاره می‌کند. لذا منطقاً می‌توان فرض کرد که هر یک از مترادف‌های بالا به کمک فعل پایه throw تعریف شده باشد. بررسی صحت این فرض به کمک این فرهنگ کامپیوتری ساده است زیرا می‌توان تمام واژه‌هایی را که در تعریف آنها از واژه throw استفاده شده به دست آورد. اما چون throw چندین معنا دارد و با قیود متفاوت (مانند out، off، in، back، away) نیز می‌آید و فعل اصطلاحی (phrasal verb) تشکیل می‌دهد، بدیهی است که در بررسی فوق واژه‌های بسیاری به دست خواهد آمد که دقیقاً به حوزه معنایی "throw" مربوط نمی‌شود.

در OED2 کلمه throw در تعریف ۱۰۷۵ مدخل آمده است و اگر مدخلها را به افعال محدود کنیم، کلمه throw در ۵۰۲ مدخل دیده می‌شود. در مقایسه با OED، فرهنگ موضوعی آکسفورد ۳۶ واژه مترادف throw را در چهار حوزه معنایی متفاوت تقسیم‌بندی کرده است: *pitch, sling, fling, hurl, cast, toss*. در OED از واژه throw در تعریف دو واژه *bowl* و *propel* استفاده نشده است. در فرهنگ موضوعی آکسفورد، افعال *shed, cast* و *project* نیز در میان مترادفهای دسته دوم throw دیده می‌شود. این مترادفها در لیست OED نیز وجود دارد. در فرهنگ موضوعی آکسفورد، مترادفهای دسته سوم و چهارم throw دارای معانی استعاری می‌باشند. بسیاری از این مترادفها مانند *knock down, fell, bring down* در دسته سوم و *disconcert, baffle, dismay* یا *put off* در دسته چهارم اصلاً در مجموعه مترادفهای OED2 برای throw دیده نمی‌شود. مجموعه مترادفهای OED2 برای throw فاقد بسیاری از مترادفهای گروه سوم فرهنگ آکسفورد مانند *bring down, knock down, fell* و مترادفهای گروه چهارم مانند *baffle, dismay* و *disconcert* می‌باشد. مترادفهای دیگری که در OED2 برای throw آمده و در فرهنگ آکسفورد وجود ندارد به یکی از طبقات زیر تعلق دارد:

۱- واژه‌های قدیمی و بدون کاربرد مانند *bedirt, allude, affront, bar, awarp, accoll, acast, abject* و بدون کاربرد مانند *bub* و *bone, blot, bethrow*.

۲- مدخلهایی که در تعریف آنها از معنای مجازی throw استفاده شده، مانند *blear* که چنین تعریف شده است: *throw dust in the eyes, hood wink, blind, to deceive*. عبارت توصیفی *throw dust in the eyes* در تعریف *blend* و *blind* نیز آمده است.

۳- مدخلهایی که در آنها واژه throw به عنوان یک فعل اصطلاحی در تعریف استفاده شده است، مانند تعریف *acrosire* به *to throw out the first leaf-sprout*، تعریف *branch* به *to throw out branches* یا *or offshoots* یا تعریف *bulwark* به *to throw out bulwarks*.

۴- برخی واژه‌هایی که اصلاً جزء حوزه معنایی throw نیستند مانند *bluff* که در تعریف آن آمده است: *so as to induce him [an opponent] to "throw up" his cards*.

۵- مدخلهایی که به نوعی خاص از پرتاب کردن اشاره می‌کنند و بنابراین شاید به خاطر تخصصی بودن قابل درج در یک فرهنگ عمومی نباشند مانند مدخلهای زیر:

bail	to lade or throw water out of a boat, etc., with buckets (formerly called bails), pails, basins, or other vessels.
bandy	to throw or strike (a ball) to and fro, as in the games of tennis and bandy. (Mostly with figurative reference.)
basket	to throw into the waste-paper basket
belch	to eject, throw out. (...) <i>esp.</i> Said of the eruptive emission of fire and smoke by volcanoes; hence of cannons, etc.
bomb	to throw with violence, left fly, <i>dial.</i>
boomerang	to throw a boomerang.

۶- مدخلهایی که مترادفهای بسیار نزدیک ولی محلی یا عامیانه throw می‌باشند مانند *biff* و *bish* که به ترتیب مترادف محلی و عامیانه throw در استرالیا و نیوزیلند می‌باشند.

موارد ۵ و ۶ جالبترین موارد بررسی حوزه معنایی throw است. البته ممکن است در این گونه بررسی تمام واژه‌های مرتبط با throw به دست نیاید. ممکن است بررسی سایر تعریفهایی که واژه‌های مرتبط با

throw در آنها به کار رفته است در تشخیص واژه‌هایی که به حوزه معنایی throw مرتبط نیستند به کمک کند. اما در این جستجو بسیاری از واژه‌های غیر لازم نیز به دست می‌آید.

بررسی تعریفهایی که واژه throw در آنها به کار رفته است به خودی خود منجر به تشخیص حوزه معنایی این واژه نمی‌شود اما این بررسی تعداد زیادی معادل در اختیار ما می‌گذارد که عموم آنها در حوزه معنایی throw قرار می‌گیرند. با وجود این، معنا شناسان هستند که باید اطلاعات خام حاصل از بررسی کامپیوتری را تحلیل و دسته‌بندی کنند.

بی تردید کامپیوتر وسیله‌ای است که کار محقق را بسیار آسان می‌کند و OED2 خود بهترین گواه این مدعاست. در این مقاله به سه طریق جدید برای استخراج اطلاعات از انبوه اطلاعات لغوی موجود در فرهنگ انگلیسی آکسفورد اشاره کردم و این فقط گوشه‌ای از فایده کامپیوتر بود. OED2 برای زبان‌شناسان نسلهای آتی و دیگر محققان علاقه‌مند به واژگان زبان انگلیسی ابزار تحقیقی بسیار سودمندی خواهد بود. با این حال، این فرهنگ ممکن است به ابزار تحقیقی زیانباری تبدیل شود. کامپیوتر دشوارترین سؤالات محقق را بسرعت پاسخ می‌دهد ولی اشکال در این است که انبوهی اطلاعات در اختیار محقق می‌گذارد که تفسیر آنها برای محقق که با ساختار فرهنگ انگلیسی آکسفورد بخوبی آشنا نیست و نمی‌داند نرم‌افزار چه اطلاعاتی را می‌تواند از مخزن داده‌ها استخراج کند در دسر آفرین است.